

Del Consell de la Terra al Consell General

L'èxit del “savoir faire”

Domènec BASCOMPTE i GRAU

La història de les institucions és l'especialitat historiogràfica que té per objecte l'estudi de les institucions al llarg del temps, i de fet, permet periodificar la història. Les institucions són el reflex d'un model de societat. Una institució, si vol sobreviure al pas del temps, no pot quedar anquilosada, ha d'evolucionar al mateix ritme que ho fa la societat a la qual representa. Les particularitats de cada moment històric queden reflectides en els principis, el funcionament i la presa de decisions de les institucions que permeten el govern d'un territori.

La institució més important de la història d'Andorra és el Consell General. Després de sis-cents anys d'existència continua sent la institució on es proposen, debaten i voten les propostes que sostenen el marc legislatiu del país. L'any 1419 els Consenyors de les Valls d'Andorra legitimen una institució que en aquells moments es coneixia com a Consell de la Terra. Del Consell de la Terra al Consell General, així és com es pot definir l'abast del recorregut històric de la institució des dels orígens fins avui. Una història que ve marcada per les connotacions i vicissituds de cada moment històric. El naixement, l'evolució, el creixement i la consolidació del Consell General és el resultat del seu pas al llarg del segle. La història d'Andorra és la història del Consell General.

En aquest escrit es vol posar de manifest com el Consell General va ser capaç de respondre a les circumstàncies, a les demandes i a les necessitats que la societat andorrana de cada moment històric li exigia.

1419: la legitimació del Consell de la Terra. De l'Andorra medieval a l'Andorra cosenyorial

Els Consenyors de les Valls d'Andorra reconeixen el Consell de la Terra entre l'11 de febrer i el 17 de desembre del 1419. Començava una nova etapa transcendental de la història d'Andorra. Quedava enrere el període medieval que assentava els principis per a l'establiment del Cosenyori de les Valls d'Andorra però que també impedia als seus habitants de poder governar el seu territori. Els Senyors de les Valls d'Andorra, el bisbe d'Urgell i el comte de

Foix, a través dels seus representants, batlles i veguers, ocuparen el poder legislatiu, executiu i judicial. Només les universitats de les sis Parròquies podien escollir de forma legítima els seus Síndics per poder resoldre qüestions de drets de pastures amb territoris limítrofs.

Des de final del segle XIII hi ha constància de la celebració d'assemblees de prohoms de totes les Parròquies un cop l'any per resoldre els conflictes pels drets d'ús dels béns comunals. L'any 1419 es legitima per part dels Cosenyors la reunió de prohoms, que deixava de ser assembleària i passava a ser representativa. A partir d'aquell moment s'escollien tres o quatre representants de cadascuna de les sis Parròquies que s'havien de trobar almenys un cop l'any, prop de la Pentecosta, en el que es coneixia com a Consell de Sancogesma. El més important de la concessió del 1419 era que els Cosenyors donaven dret a escollir Síndics per representar els interessos dels habitants de les Valls d'Andorra a l'exterior del país. El Consell de la Terra s'establia com la principal institució del país.

La demanda dels prohoms d'Andorra al bisbe Andreu Capella l'any 1419 era resposta en positiu amb el privilegi de l'11 de febrer. El representant del veguer del comte de Foix el validava el 17 de desembre. Els caps de les cases més benestants econòmicament, coneguts com a *prohoms*, amb la concessió d'aquest privilegi aconseguien el control polític i social del país.¹ Es convertien en la classe social privilegiada que podien optar als càrrecs públics de Síndics, Còsols, Consellers Generals, Consellers de Comú o batlles.

Fragment del document de legitimació del Consell de la Terra del 1419. Arxiu Nacional d'Andorra

Segles XVI-XVII. La consolidació del Consell de la Terra

Un fet clau per al coneixement de la història del Consell General va ser el de l'establiment de l'obligatorietat de deixar constància escrita dels acords del Consell de la Terra. A partir del segle XVI trobem els primers llibres d'actes i comptes del Consell de la Terra. La informació que es va inscriure en aquests llibres permet conèixer el funcionament i l'evolució de la institució, així com els afers i les resolucions que s'hi tractaven i s'hi acordaven. La col·lecció de correspondència que també es conserva a partir del segle XVI permet saber les relacions i qüestions tractades amb els Cosenyors i els seus representants. Les relacions i conflictes amb els Comuns de les sis Parròquies inicials també són motiu de generació de correspondència, així com els conflictes i negociacions amb les institucions o càrrecs dels territoris veïns. La consulta d'aquesta documentació demostra que la institució del Consell de la Terra es trobava plenament consolidada al segle XVI.

Gràcies a les informacions, a vegades de forma indirecta, proporcionades pels llibres d'actes i la correspondència es pot saber on i quan es reunia el Consell de la Terra, qui el formava, quins càrrecs en depenien i quins afers s'hi debatien.

El Consell de la Terra a partir del segle XVI deixa de reunir-se a les places, eres, porxos i cementiris d'esglésies. Ho fa en una casa pròpia, la Casa del Consell, que es trobava dins la zona que avui es coneix com a Cap del Carrer a Andorra la Vella.² L'any 1702 el Consell

General compra l'antiga casa Busquets a Andorra la Vella per convertir-la en la Casa de la Vall que ha arribat fins als nostres dies.³

Les sessions del Consell de la Terra es dividien en ordinàries, o consells sabuts, i extraordinàries.

El Consell es reunia durant l'any en sessions ordinàries. Uns anys eren cinc i en altres sis. Els consells ordinaris del Consell de la Terra eren:

- 1- El Consell de Setmana Santa. Se celebrava el dilluns de Pasqua.
- 2- El Consell de Santagesma, o Sancogesma, o de la Pasqua de l'Esperit Sant. Es fixava per al dilluns abans de la festa de la Pentecosta.
- 3- El Consell de l'Afor. No tenia un dia determinat però s'havia de celebrar a final d'estiu o al principi de la tardor.
- 4- El Consell de Tots Sants només se celebrava els anys imparells, quan s'havia de pagar el tribut de la quèstia al Consenyor francès.
- 5- El Consell de Sant Andreu se celebrava abans del dilluns 30 de novembre.
- 6- El Consell de Sant Tomàs tancava la sèrie de consells ordinaris anuals i se celebrava el dilluns abans del 21 de desembre.

Durant l'any també es podien dur a terme sessions extraordinàries del Consell de la Terra per tractar qüestions urgents. No obstant, s'evitava al màxim convocar consells durant l'estiu ja que era el moment de més activitat al camps. Les sessions del Consell eren manades pels manadors de les Parròquies i s'iniciaven després del toc de campana. Abans de l'inici es duia a terme una oració o pregària. Els Cònsols i Consellers s'assentaven en uns bancs situats en forma de rotlle. Aquesta distribució es pot entendre que el Consell de la Terra anterior al segle XVIII era un organisme col·legiat on els representants de les Parròquies debatien afers comuns. Els Síndics eren les persones delegades pel Consell per anar a executar acords a l'exterior del país.

Els llibres d'actes del segle XVI ja deixen constància que el Consell de la Terra es componia de 24 membres. Dos Cònsols i dos Consellers per cadascuna de les sis Parròquies. Fins a la Nova Reforma del 1866 els Cònsols eren elegits pels consells de parròquia a final de cada any durant el consell dels Sants Innocents i la durada del càrrec era per al període d'un any. Els Cònsols que acabaven mandat a final de cada any eren nomenats de forma directa Consellers Generals durant la sessió de Sancogesma del Consell de la Terra de l'any següent. Els Consellers de la Terra sortints passaven a ser nomenats també de forma directa pel càrrec de mostassàs, responsables de controlar els pesos i mesures i la qualitat dels productes a les Parròquies, i de veedors dels camins i de les aigües, responsables de vetllar pel bon estat dels camins i de tractar i jutjar els afers derivats de les incidències ocasionades per l'aigua. El Consell de la Terra també confirmava els càrrecs de capitans i deseners de cadascuna de les Parròquies, que donaven suport als batlles quan els era requerit. Els raonadors de Corts també nomenats

Gravat de la instal·lació d'un jutge d'apel·lacions a la Casa de la Vall. S. XIX. Fons de la Biblioteca Nacional d'Andorra

pel Consell de la Terra s'encarregaven de passar comptes i vetllar pel bon funcionament de la justícia durant les sessions del Tribunal de Corts. Les causes de veí a veí i els conflictes entre Parròquies per qüestions de drets d'ús de béns comunals eren jutjades en segona instància pel Tribunal de Visura, nomenat pel Consell de la Terra, i en tercera instància pel Consell de la Terra en ple. El Consell de la Terra també participava en l'elecció del càrrec de batlle, mitjançant la sisena⁴ i en l'elecció del càrrec de notari a través de la doena.⁵

A grans trets, la conjuntura econòmica d'Andorra al llarg dels segles XVI, XVII i XVIII és dispar. A manca d'estudis concrets sobre el segle XVI, la concessió de privilegis comercials i fiscals indicaria que els intercanvis comercials, en especial amb Catalunya, incrementaren la posició econòmica de molts prohoms. La venda de bestiar fou la principal activitat comercial. Durant el segle XVII és produí un empobriment econòmic motivat per les constants guerres que enfrontaren França amb els regnes hispànics i que tingueren especial afectació en la zona del Pirineu. La situació es veié afectada per l'aparició de freqüents epidèmies de pesta. És el segle de la fam, la pesta i la guerra. La precària situació econòmica provocà una forta inestabilitat social que es posà de manifest amb l'auge del bandolerisme i de la bruixeria. El segle XVIII fou el gran segle de la bonança econòmica, basada en l'exportació del ferro produït a les fargues andorranes i en l'exportació de bestiar. El Consell de la Terra va saber fer front a les necessitats de cada moment, ja fos per negociar privilegis polítics i comercials amb Catalunya o França o bé per mantenir la neutralitat de les Valls d'Andorra durant els períodes de guerra. També prengué mesures per evitar la propagació de les epidèmies a Andorra i prengué mesures per garantir la provisió de blat, vi i d'altres productes de productes necessitat.

Segles XVIII-XIX. Del Consell de la Terra al Consell General

A partir de la segona meitat del segle XVII es començaren a percebre alguns canvis pel que fa a l'antic Consell de la Terra. El 23 de maig de 1667, en sessió de Sancogesma, el Consell de la Terra va acordar sobre l'elecció i les competències dels Síndics. S'establí que cada any es nomenessin un mínim de dos Síndics, "donant tot plen poder a tots, si son tots dos, o sinó al que se'l i trobarà de exegir qualsevol cosa tocant a la vall... y lo que ells faran sie tant ben fet com si lo Consell ple s'i trobàs..."⁶ Els Síndics nomenats aquell any foren Joan Antoni Torres, d'Encamp, i Antoni Palmitjavila, de Fontaneda. En aquells moments no es donava més poder a un Síndic que a un altre, com passaria més endavant.

A final del segle XVII el Consell de la Terra es trobava en un moment de transició. Tot i que encara no havia desaparegut la denominació de Consell de la Terra, en aquells moments s'utilitzava més la denominació de Consell de la Vall. De manera menys freqüent també es coneixia la institució com a Consell dels Vint-i-Quatre. El Consell de la Vall no era aliè a les noves modes socials procedents de l'exterior del país com la introducció de l'hàbit de fumar o de portar barretina al cap. Així, el 6 de gener del 1699 va prohibir als membres del Consell portar barretina dins la Casa de la Vall i fumar, tant dins com fora del rotlle.⁷ Fou la primera ordinació de la història d'Andorra que prohibia fumar en un local públic.

A partir de la primera meitat del segle XVIII i coincidint amb la promulgació del decret de Nova Planta a Catalunya (1716) es començà a emprar la denominació de Consell General. La no-integració de les Valls d'Andorra en el decret de Nova Planta de Catalunya fou un pas més del

camí d'Andorra vers la seva constitució com a territori independent. Entre els segles XVIII i XIX es crearen signes d'identitat propis del territori com la bandera o l'himne. L'escut ja es troba documentat a partir de la segona meitat del segle XVII. Antoni Fiter i Rossell a través del *Manual Digest*, de l'any 1748, dóna rellevància al Consell General com a principal institució de govern de les Valls d'Andorra. Aquesta obra i el *Polítar Andorrà*, d'Antoni Puig i Busquets, l'any 1763, van ser els llibres que sempre estaven damunt la taula del Síndics i van ser considerats com les bíblies dels andorrans. La institució definí cada cop més la seva pròpia identitat a partir del manteniment dels costums o de la manera de vestir dels Cònsols i dels Consellers.

Escut antic d'Andorra a la façana de la Casa de la Vall

Després de la promulgació del decret de Nova Planta els bisbes d'Urgell es reconegueren com a prínceps sobirans de les Valls d'Andorra, amb la qual cosa Andorra deixa a ser un Cosenyoriu per convertir-se en un Copríncipat.

Els Síndics deixen de ser només uns missatgers o representants del Consell per convertir-se en els presidents de la institució. Es passa d'un Consell de la Terra corporativista a un Consell General on els Síndics exerceixen com a Caps d'Estat. Al segle XIX ja es distingeix el càrrec de Síndic del de Subsíndic. El Consell General es converteix en la principal institució de govern interior del Copríncipat d'Andorra i concentra els poders legislatiu i executiu. El Síndic General passa a tenir amplis poders decisoris i executius. La correspondència s'adreça a ell directament. Es crea el càrrec de secretari del Consell General.

La Revolució Francesa posa en perill el règim jurisdiccional que Andorra havia tingut fins aleshores. L'any 1793 les autoritats revolucionàries de l'Arieja es neguen a rebre el tribut de la quèstia de mans de les autoritats andorranes perquè la consideren un impost feudal. Es posava en perill un dels fonaments del Copríncipat. La insistència diplomàtica del Consell General aconseguí que el 27 de març del 1806 l'emperador Napoleó I restablís les relacions amb Andorra.

Durant la segona meitat del segle XIX el país entrava en una nova crisi econòmica i social. La farga i el comerç de bestiar oví queien en decadència i perdien la importància que havien tingut en segles anteriors. Només el comerç de mules, el conreu i la fabricació de tabac venut a Catalunya i França per la via del contraban esdevindrien un suport a la precària situació econòmica que assolava el país. Malauradament la desaparició del llibre d'actes del Consell General datat entre el 1745 i el 1864 impedeix tenir coneixement d'un gran període històric de la història d'Andorra i del Consell General que comprèn des de la Revolució Francesa fins a les guerres carlines d'Espanya.

Un altre moment transcendent per a la història d'Andorra i del Consell General es donava el 22 de maig del 1866. El bisbe Josep Caixal aprovava el decret de la Nova Reforma que havia impulsat el Síndic Guillem d'Areny Plandolit. En resum, aquest decret atorgava el dret a vot a tots els caps de casa; es legislava la incompatibilitat entre la funció de Conseller del Comú i de Conseller General; es limitava la durada dels càrrecs a quatre anys; s'establí la renovació

de la meitat del Consell General cada dos anys; es creava el càrrec de comissionat de poble en les eleccions comunals, i el més important és que es donava dret als casalers de participar en la vida política i la creació d'una normativa electoral per a la provisió de càrrecs polítics.⁸ La inestabilitat política, econòmica i social que afectava el país a final del segle XIX originà un dels moments més difícils per la història d'Andorra i del Consell General. És el que es coneix com a *revolució andorrana*. Les relacions entre el Copríncep Episcopal i les autoritats andorranes entren en crisi per la negativa del bisbe a canviar el tribut del delme en espècies per un tribut eclesiàstic. La qüestió no quedà resolta fins a l'any 1903, moment en què el bisbe d'Urgell acceptà el canvi. El Consell General a final del segle XIX era conscient de la crisi econòmica que assolava el país i que calia trobar solucions. Durant l'octubre del 1866 el Consell General aprovà la concessió a una companyia francesa de l'explotació de les aigües termals d'Escaldes a partir de la construcció d'un balneari que havia d'anar acompanyat de la construcció d'una casa de jocs. Com a contrapartida els concessionaris havien de construir carreteres al país. El projecte fou defensat a l'inici pel Copríncep Francès però trobà l'oposició del Copríncep Episcopal. El país quedava dividit en partidaris del Copríncep Episcopal i en partidaris del Copríncep Francès. La situació esclata el 8 de desembre del 1880, quan un grup d'entre 200 i 250 homes armats favorables a la posició del Copríncep Episcopal assalten Casa de la Vall. Detenen el Síndic i s'apropien de les claus i del segell. El país entra en un moment de desgovern. Durant el mes de febrer del 1881 la tensió augmenta i provoca l'enfrontament entre el Consell General revolucionari i els Comuns de Canillo i Encamp. A mitjan d'aquell any el moviment contrarevolucionari s'imposa i posa fi a la revolució amb la signatura del tractat del Pont dels Escalls. Es prohibeix el joc a Andorra. Durant el mes de juliol es duen a terme unes eleccions que portaran a la sindicatura el conservador Francesc Duran (a) Guillemó.

El síndic Guillem Areny Plandolit, promotor de la Nova Reforma del 1866

La situació particular de la jurisdicció del Copríncipat d'Andorra no era comprensible a final del segle XIX, moment en què els grans estats ja s'havien consolidat, i fou motiu de debat. Fou conegut com a *la qüestió d'Andorra*. Per a alguns polítics, viatgers i periodistes francesos i espanyols Andorra s'havia d'incorporar a Espanya o França. La diplomàcia del Consell General, un cop més, evità que aquesta idea fos executada.

Segle xx. El reconeixement internacional de l'estat andorrà. El Consell General parlamentari.

La vida a Andorra durant la primera meitat del segle XX no era gens fàcil. El país es trobava poc comunicat amb Espanya i França. Una agricultura precària basada en el cultiu del tabac i l'engreix d'alguns caps de bestiar continuava sent l'única forma de supervivència. Molts fadrins i fadrines es van veure obligats a emigrar a Catalunya o al sud de França per buscar-se la vida.

El Consell General treballà per portar el progrés al país. L'any 1929 signava un acord històric amb la companyia Fhosa, la qual havia de dur a terme els treballs d'electrificació del país i la construcció de carreteres que comunicessin Andorra amb els països veïns. També exigí als

concessionaris la creació d'una xarxa de carreteres a l'interior del país. Entre els anys 1933 i 1934 el país i el Consell General viuria moments tensos i convulsos. La reivindicació de la implantació del sufragi universal l'any 1933 ocasionà un moment revolucionari que tingué el seu moment més àlgid amb el segrest del Consell General. Finalment es concedí aquest dret de forma momentània i no fou reconegut de forma definitiva fins a l'any 1948. La vaga dels treballadors de Fhassa i l'aparició de Borís d'Skóssirev, que s'autoproclamà rei d'Andorra l'any 1934, posaren a prova la capacitat negociadora i la paciència del Consell General.

Un altre moment delicat per a la història d'Andorra i del Consell General s'esdevingué en motiu de l'esclat de la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i de la Segona Guerra Mundial (1939-1945). En aquells moments difícils el Consell General decideix que el càrrec de Síndic no tingui una durada limitada. Durant 23 anys, des del 1937 fins al 1960 fou elegit Síndic General Francesc Cairat i Freixes. Hagué de fer front a la penúria derivada de la Guerra Civil espanyola. També hagué de mantenir el país neutral durant la Segona Guerra Mundial malgrat que Andorra fos un lloc de pas de fugitius i d'acollida de refugiats. Visqué el problema de la radiodifusió i les tensions originades per la distribució de quotes per a la importació de mercaderies. A partir de la dècada dels anys 50 ajudà al desenvolupament comercial i turístic del país. També fomentà la realització d'activitats culturals.

Durant la dècada dels anys 60 Andorra es converteix en un país turístic. Les compres i l'esquí esdevenen la base del creixement econòmic del país. La necessitat de mà d'obra en els sectors de la construcció, el comerç i l'hoteleria provoquen una forta onada immigratòria. El Consell General ha de fer front a noves demandes socials com les relacionades amb l'atorgació de la nacionalitat andorrana, la situació dels residents, la modificació del sistema electoral, la creació de la Caixa Andorrana de la Seguretat Social o la millora de les infraestructures sanitàries. També s'endega el projecte d'andorranització, que fomenta l'aprenentatge del català i el coneixement de la història i de les institucions andorranes. La figura política més rellevant d'aquells moments és el Síndic Julià Reig i Ribó, que presidí el Consell General en dos moments diferents, 1961-1966 i 1973-1978. La creació de la Parròquia d'Escaldes-Engordany, que se segregà de la d'Andorra, motivà que el nombre de Consellers del Consell General passés de 24 a 28, com es constitueix en l'actualitat.

L'any 1970 el Consell General aprovà la llei que concedia el dret a vot a les dones andorranes i el 1974 la que els donava dret a ser elegides.

El Consell General exercia l'acció legislativa i l'executiva al mateix temps, i de fet es crearen comissions de treball que funcionaven com a ministeris. Andorra havia crescut i canviat molt en poc temps i calia dur a terme reformes en l'àmbit institucional que situessin Andorra com a estat de dret i possessin fi a les anquilosades institucions feudals. Calia en primer lloc dur a terme la separació dels poders executiu, legislatiu i judicial. Entre el 1975 i el 1981 es dugué a terme un estudi conegut com la Reformeta que donà origen a la creació del primer govern executiu l'any 1982. El darrer Síndic abans de la creació del Govern d'Andorra fou Estanislau Sangrà.

1982-2019. El Consell General institució parlamentària

Amb la separació dels poders legislatiu i executiu el Consell General es convertia en el

parlament d'Andorra. Impulsà la creació d'un grup de treball encarregat d'elaborar un text constitucional. Aquella legislatura és coneguda amb el nom de constituent. El 14 de març el poble andorrà aprovava mitjançant un referèndum la Constitució d'Andorra. Mesos després es convertia en el 184è estat reconegut per l'Organització de les Nacions Unides (ONU).

Interior de la sala del parlament d'Andorra

Andorra és un estat de dret que es defineix com a Copríncipat parlamentari. El règim institucional establert en la Constitució manté als Coprínceps com a Caps d'Estat, defineix les competències del Govern i de les institucions judicials. També defineix el Consell General, o parlament, com la representació mixta i paritària de la població nacional i de les set Parròquies. Fixa el nombre de parlamentaris entre els 28 i els 42. La meitat del parlament és escollit a partir de les llistes nacionals i l'altra meitat a partir de les llistes de les circumscripcions territorials.

Des de l'aprovació de la Constitució s'han dut a terme set legislatures. De les darreres, destaca la presència de dones que ostenten els càrrecs de Síndica, Subsíndica i de Consellera General.

La supervivència d'un territori d'origen feudal com el Principat d'Andorra és deguda en bona part a l'habilitat diplomàtica del Consell de la Terra i del Consell General, tant a l'exterior com a l'interior del país. El Consell General s'ha caracteritzat al llarg de la història pel seu *savoir faire*, com en diuen els francesos. Nosaltres potser ho traduiríem com *fer-se el suec* o *fer l'andorrà*, mai més ben dit. Amb això no vull dir que el Consell General s'hagués desentès de res sinó que sempre s'ha caracteritzat per la seva prudència i esperit conciliador.

Després de 600 anys, la història del Consell General no es pot donar per acabada. De ben segur que continuarà sent una institució clau dins la història d'Andorra i per molts anys

Domènec Bascompte i Grau,
historiador i arxiver del Comú de Canillo

Bibliografia

- ARMENGOL, LIDIA; MAS, MANUEL; MORELL, ANTONI. *El Consell General (1682-1799). Recull cronològic dels patricis andorrans*. Consell General. Andorra, 1980.
- BAGES, IGNASI J.; FAGES, MARIONA. *Diplomatari de la Vall d'Andorra*, (s. XIV). Andorra. Govern d'Andorra 1993.
- BARAUT, CEBRIÀ. *Cartulari de la Vall d'Andorra*. (s. IX-XIII). Govern d'Andorra. Andorra, 1988.
- BARAUT, CEBRIÀ. *Cartulari de la Vall d'Andorra*. (s.X-XIII). Govern d'Andorra. Andorra, 1990.
- BASCOMPTE, DOMÈNEC. *Diplomatari de la Vall d'Andorra* (s. XVII). Andorra. Govern d'Andorra, 1997.
- BASCOMPTE, DOMÈNEC. "La resolució dels litigis de servitud a les valls d'Andorra" a *Pedralbes revista d'història moderna*, vol. 13 (2). Barcelona, 1993. p. 297-303.
- BASCOMPTE, DOMÈNEC. "Factors sociopolítics a Andorra", a *Andorra un llarg i profund viatge*. Andorra. Govern d'Andorra / Crèdit Andorrà, 2009. p. 225-252. Biblioteca Nacional d'Andorra. Col·lecció de gravats.
- BUYREU, JORDI. *Diplomatari de la vall d'Andorra (segle XVIII)*. Andorra. Govern d'Andorra, 2012.
- BUYREU, JORDI. "Aspectes polítics i socials a l'Andorra de l'època moderna" a *Història d'Andorra. De la prehistòria a l'edat contemporània*. Barcelona. Ed. 62, 2005.
- CODINA, OLIVIER. *De fer et de laine. Les vallées andorranes du XVIe au XIXe siècle*. Perpinyà. Universitat de Perpinyà (Presses Universitaires de Perpignan) / Fundació Julià Reig, 2005.
- FITER I ROSSELL, ANTONI. *Manual Digest*. Andorra. Consell General, 1987.
- LÓPEZ, ESTEVE; PERUGA, JOAN. *Diplomatari de la Vall d'Andorra*, (s. XIX). Andorra. Govern d'Andorra, 1994.
- MAS, DAVID. "L'adquisició de la Casa de la Vall." a *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 3, pàg. 213-235. Andorra la Vella 1991.
- POL SOLÉ, ANTONI. *El fet territorial andorrà. L'essència d'una realitat federal*. Andorra. Editorial Maià / Premsa Andorrana, 1978.
- PUJAL, ALBERT; LLADÓS, JOSEFINA: *La domus del Consell de la Terra*. Andorra. Consell General, 2008.
- VALLS, ÀLVAR. *Diccionari enciclopèdic d'Andorra*. Fundació Credit Andorrà. Andorra, 2006.
- VELA, SUSANNA. *Diplomatari de les valls d'Andorra* (s. XV). Andorra. Govern d'Andorra, 2002.
- VIADER, ROLAND. *L'Andorre du IXe au XIVe siècle*. Tolosa. Presses Universitaires du Mirail, 2003.
- AA. DD. *Casa de la Vall. De casa pairal a seu del Consell General*. Govern d'Andorra. Andorra, 2007.

Notes

- 1- Roland Viader. *Pouvoirs et communautés en Andorre*, pàg. 598.
- 2- Albert Pujal i Josefina Lladós. *La domus del Consell de la Terra*.
- 3- David Mas. *L'adquisició de la Casa de la Vall pel Consell de la Terra (1702)*, pàg. 213-235.
- 4- La sisena era una llista formada per un prohoms de cada parròquia de la qual el Consenyor havia d'escollir el batlle.
- 5- La doena era una llista amb dos noms de la qual el Consenyor havia d'escollir un notari.
- 6- ANA/ASC, .llibre 11, f.3r.
- 7- ANA/ASC, llibre 11, f. 75v.
- 8- Carne Tudel, Esteve López, Joan Peruga. *Diplomatari de les valls d'Andorra* s. XIX, pàg.37.